

celebizâde Abdülaziz Efendi'nin onun hakkında yazdıkları sonraki tarihçileri de etkilemiş, aradaki bu çekişmeyi göz ardı eden Naîmâ, azil bahsinde ilmiye tarihinin usul ve merasimine riayet etmeyip lâubalimeşrep olması, ulemâda bulunması gereken vakar ve metanetten yoksun olması, görevlerin tevcihinde çok yanlış davranması gibi konuları öne çıkarmıştır (*Târih*, VI, 260-261).

Eserleri. Kendinden emin üslûbu ve sert ifadeleriyle dikkat çeken Bâlizâde meşhur Hanefî fakihlerine yönelttiği tenkitleriyle tanınmakta ve bu açıdan eserleri Hanefî literatürünü anlamak için önemli ipuçları taşımaktadır. **1. Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh.** Seyyid Şerîf el-Cürçânî'nin Sekkâki'ye ait *Miftâhu'l-'ulûm* üzerine yazdığı *el-Mişbâh* adlı şerhin hâşiyesi olup başta Kemalpaşazâde olmak üzere Teftâzânî, İmâdüddin el-Kâşî, Molla Hüsrev gibi *el-Miftâh*'a şerh ve hâşiye yazmış âlimlere yönelik eleştirilerle doludur (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2218; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1776). **2. el-Ferâ'id fî halli'l-mesâ'il ve'l-fevâ'id (ve'l-kavâ'id).** Ebû'l-Berekât en-Neseffî'nin *Kenzü'd-dekâ'ik* adlı eserinin şerhi mahiyetinde bir çalışma olup Bâlizâde eserinde İbn Nüceym, Osman b. Ali ez-Zeylaî, Bedreddin el-Aynî, İbn Gânim el-Makdisî gibi *Kenzü'd-dekâ'ik* şârihleriyle Velvâlicî, Kâsânî, Sadrüş-Şerîa, Molla Hüsrev, Kemalpaşazâde, İbnü'l-Hümâm gibi birçok Hanefî fakihini gerek mezhebin temel eserlerinden gerekse Hanefî fıkıh usulünden hareketle eleştirmektedir (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 515; Ayasofya, nr. 1238, 1239). Çok geniş bir literatürden faydalandığı görülen Bâlizâde eserini önce Sultan İbrâhim'e ithaf etmiş (Süleymaniye Ktp., Hasan Hüsnü Paşa, nr. 515, vr. zahriye b), fakat muhtemelen şeyhülislâmlığa tayininden evvel yaptığı değişiklik kitabının yeni nüshalarında IV. Mehmed'i ithaf makamı olarak kaydetmiştir (Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1238, vr. 2^a). **3. es-Seyfü'l-meslûl fî şer'îr-Resûl.** Bâlizâde'nin nevâzil türündeki üç eserinden ilkidir (TSMK, Medine, nr. 376). **4. el-Ahkâmü's-şamediyye fî ş-şer'ati'l-Muhammediyye.** Hanefî mezhebinde "müftâ bih" olarak nitelendirilen görüşleri bir araya getirmek amacıyla hazırlanan nevâzil türü bir eserdir (Murad Molla Ktp., nr. 526). **5. Mîzânü'l-'amel (Fetâvâ).** Zengin bir literatürden faydalanarak kaleme alınan bu eser de fıkıh bablarına göre tasnif edilmiş, mukaddimesinde bazı fıkıh usulü konularına ve son bölümünde delillerin teâruzu hakkında ispat

hukukuna dair tartışmalara yer verilmiştir (Süleymaniye Ktp., Yenicami, nr. 675). Gedizli Mehmed Efendi, Bâlizâde'nin fetvalarını yeniden düzenlediği *Mecmû'a-i Fetâvâ-yi Bâlizâde* adlı kitabını muhtemelen Bâlizâde'nin bu üç nevâzil eserinden hareketle hazırlamıştır. **6. Hâşiyetü Bâlizâde 'alâ Hâşiyeti Sa'dî Çelebi.** Ekmeleddin el-Bâbertî'nin *el-Hidâye* üzerine kaleme aldığı *el-'İnâye* adlı şerhe Sâdi Çelebi'nin yazdığı hâşiyenin reddiyesi mahiyetindedir (Murad Molla Ktp., nr. 609). **7. Hâşiye 'alâ Hâşiyeti's-Sa'dî 'ale'l-Beyzâvî.** Bu eserde de hemen her meselede Sâdi Çelebi'nin görüşleri tenkit edilmektedir (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 302). **8. Risâle fî mâ revâhu Ebû Eyyûb el-Enşârî.** Ebû Eyyûb el-Enşârî'nin rivayet ettiği hadisleri bir araya getirmek amacıyla kaleme alınan eser *Risâletü Bâlizâde fî hâkkı hazreti Hâlid rağiyallâhu 'anh* (Millet Ktp., Ali Emîrî Efendi, Arabî, nr. 2447) ve *el-Ehâdisü'l-merviyye 'an Hâlid b. Zeyd* (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, nr. 801) gibi adlarla kaydedilmiştir. Bâlizâde, erken dönem hadis kaynaklarını kullanmakla beraber onun eserini daha çok İbn Kesîr ve Süyûtî gibi geç dönem müelliflerinin çalışmalarından istifade ederek hazırladığı görülmektedir. **9. Şerhu Kaşideti'l-Münferice** (Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3772, vr. 175^b-180^a). Bâlizâde'nin şeyhülislâmlığı sırasında verdiği ve kendi el yazısıyla kaydettiği fetvalarından bir kısmı günümüze ulaşmıştır (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 844, vr. 96^b-108^b). Kütüphaneye kayıtlarında kendisine izâfe edilen Hâşiye 'alâ Muhtaşarı'l-Me'ânî (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 471), Hâşiye 'ale'l-Muhtavvel ile (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1763) *İlm-i Firâset Risâlesi* (Süleymaniye Ktp., İzmirli İsmail Hakkı, nr. 1926) başka müelliflere aittir.

BİBLİYOGRAFYA :

Bâlizâde, *Hâşiye 'alâ Şerhi'l-Miftâh*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2218, vr. 155^a; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1515; Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr Zeyli* (haz. Nevzat Kaya), Ankara 2003, s. 117, 145, 180, 291-292, 300, 303, 333; Vecihî Hasan, *Târih* (haz. Ziya Akkaya, doktora tezi, 1957), AÜ DTCF, nr. 9, s. 146; *Abdurrahman Abdi Paşa Vekâyi'nâme'si* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 37, 84, 91; Naîmâ, *Târih*, VI, 230, 241, 260-261; Şeyhî, *Vekâyiü'l-fuzalâ*, I, 297-298; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 67-68; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 472-474 (fetvalarına iki örnek); *Osmanlı Müellifleri*, I, 258; *İzâhu'l-meknûn*, II, 612; *Hediyyetü'l-'arîfin*, I, 230; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, s. 475-476; Zirikli, *el-A'lâm*, VIII, 136; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, XII, 254.

MEHMET İPŞİRLİ – EYYÜP SAİD KAYA

MUSTAFA EFENDİ, Bolevî

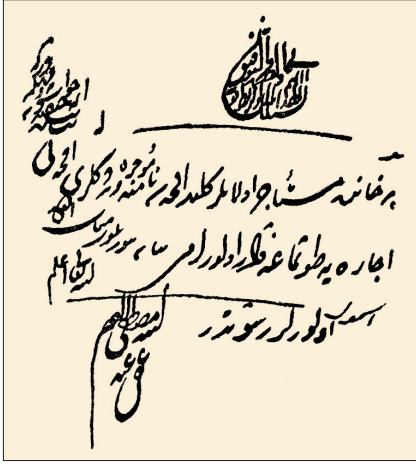
(ö. 1086/1675)

Osmanlı şeyhülislâmı.

1000 yılında (1592) doğdu. Bolu tüccarından Ahmed Efendi'nin oğludur. Önce Bolu müftüsü Yûsuf Efendi, daha sonra Uzun Hasan Efendi'den ders aldı. Ardından Şeyhülislâm Zekeriyâyâde Yahyâ Efendi'ye intisap ederek ona mülâzım oldu ve kendisine fetva hizmeti verildi. Bu görevindeyken müderrisliğe geçti ve küçük derece medreselerde görev yaptı. Mâzûl olduktan sonra kadılığa geçerek Aydın Akçaşehir kazasına muvakkaten yazıldı. Bu arada Şeyhülislâm Yahyâ Efendi'nin fetva müsevvidliği hizmetiyle Bağdat seferine katıldı. Seferden gelince müderrisliğe döndü. Zilhicce 1048'de (Nisan 1639) Dâvud Paşa, Rebülevvel 1049'da (Temmuz 1639) Sekban Ali Ağa, Şâban 1052'de (Kasım 1642) Ali Paşa-i Atîk medreselerine müderris oldu. Muharrem 1055'te (Mart 1645) Evkâf-ı Haremeyn müfettişliğine getirildi. Rebülevvel 1055'te (Mayıs 1645) Bursa, Rebülevvel 1056'da (Nisan-Mayıs 1646) Edirne, Receb 1056'da (Ağustos 1646) İstanbul kadısı oldu, Rebülevvel 1057'de (Nisan 1647) mâzûl olup Şevval 1057'de (Kasım 1647) Balıkesir ile Balya kazaları arpalık olarak verildi.

Mustafa Efendi, Şevval 1063'te (Eylül 1653) Anadolu kazaskerliği pâyesiyile ikinci defa İstanbul kadılığına getirilince arpalıkları geri alındı. Bu görevde iken Rumeli kazaskerliği pâyesi de tevcih edildi. Kadılık görevi 1065 Cemâziyelevveli sonlarına (Nisan 1655) kadar sürdü. Azledilince Şevval 1065'te (Ağustos 1655) Dimetoka ve Dağardı kazaları arpalık verildi. Bu sırada İstanbul'daki isyan hareketi ve âsilerin İpşir Mustafa Paşa ile Şeyhülislâm Ebûsâid Mehmed Efendi'nin idamını talep ettikleri karışıklıklar sırasında diğer üç âlimle birlikte saray tarafından aracı tayin edildi. Mustafa Efendi güzel üslûbu ile ortalığın yatışması için büyük çaba sarfetti (Naîmâ, VI, 96-99). Aynı şekilde Çınar Vak'ası'nda da olayların yatıştırılmasında kendisine görev verildiği ve büyük gayret gösterdiği bilinmektedir (*a.g.e.*, VI, 142-143). Bundan dolayı 21 Ramazan 1066'da (13 Temmuz 1656) Anadolu kazaskeri oldu, ayrıca kendisine Evkaf nâzirliği görevi verildi.

Cemâziyelevvel 1067'de (Şubat-Mart 1657) Rumeli kazaskerliği rütbesini alan ve 3 Şâban'da (17 Mayıs) bilfiil Rumeli kazaskeri olan Mustafa Efendi, *Naimâ*'ya gö-

Bolevî Mustafa Efendi'nin bir fetvası (*İlmîyye Salnâmesi*, s. 477)

re bu vazifeleri Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın sayesinde almıştır. Onun bu kudretli sadrazamın yakın adamlarından biri olduğu anlaşılmaktadır. Şâban ayı içerisinde ödenmesi gereken asker mevâcibi için büyük para darlığı olduğunda Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa, Şeyhülislâm Bâlfizâde Mustafa Efendi ve Rumeli Kazaskeri Bolevî Mustafa efendilerle bir görüşme yapmış, ulûfenin Enderrun Hazinesi'nden istikraz edilip daha sonra geri ödenmesi konusunda her üçü de müştereken imzaladıkları temessükle kefil olmuşlardı (a.g.e., VI, 258, 259).

Bu toplantıdan altı gün sonra 9 Şâban 1067'de (23 Mayıs 1657) Mustafa Efendi, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın isteği üzerine Bâlfizâde yerine şeyhülislâm oldu. Şeyhülislâmlığı döneminde çeşitli siyasî ve idarî olayların içerisinde faal olarak bulundu. 17 Muharrem 1069'da (15 Ekim 1658) vezirler, bütün bölük ağaları ve askerinin de iştirakiyle yapılan ayak divanına katıldı ve burada Abaza Hasan hakkında verdiği fetva yüksek sesle okundu, herkes tarafından kabul gördü. Fetvada "hurûc ale's-sultân ve sâif bi'l-fesâd" suçuna dayandırarak âsilerin katline hükmetmişti (a.g.e., VI, 357-359).

Mustafa Efendi'nin görevi bir yıl on ay sürdü. 25 Cemâziyelâhir 1069'da (20 Mart 1659) azledildi ve yerine Esîrî Mehmed Efendi getirildi. Azlinin sebebi kaynaklarda, Sadrazam Köprülü Mehmed Paşa'nın kendisine rakip gördüğü Girit Serdarı Deli Hüseyin Paşa için istediği idam fetvasını vermemesi olarak gösterilir. *Naimâ Tari-*

*hi'*nde, Köprülü'nün bütün ısrarına rağmen onun büyük bir cesaretle bu değerli serdarın önemsiz bir kusurla katlinin câiz olmadığını söyleyerek gerekiyorsa sürgüne gönderilmesini teklif ettiği, bunun Köprülü'yü kızdırdığı belirtilir. Ayrıca Mustafa Efendi, padişahın böyle nazik ve sıkıntılı bir dönemde Bursa'ya gitmesine de karşı çıkmıştı. Bu arada Girit Serdarı Hüseyin Paşa, ona mektup göndererek Girit'in nihai fethi için sadrazamın gelmesinin şart olduğunu ve bu konuda yardımcı olmasını istemişti (Vecîhî Hasan, vr. 96^{a-b}). Azlin-den sonra arpalığı olan Mihaliç'e gönderildi. Üç dört ay sonra Bolu'ya döndü. Ardından hac farızası için Hicaz'a gitmesine izin verildi. Hac sonrası Kahire'de ikamet fermanı alındı, arpalıkları ise Mısır'da Feyyûm kazasıyla değiştirildi. Cemâziyelevvel 1081'de (Eylül-Ekim 1670) arpalığı Mısır'da Cize kazasına çevrildi. Uzun süre Mısır'da oturdu ve Cemâziyelâhir 1086'da (Ağustos-Eylül 1675) burada vefat etti. Mustafa Efendi fıkıh yanında bazı fen ilimleriyle de uğraşmış olup Hanefî fıkıhından *Şerhu Kenzi'd-dekâ'îk* ile Kadizâde Rûmî'nin *Şerhu Eşkâli't-te'sis*'ine birer hâşiye yazdığı bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr Zeyli* (haz. Nevzat Kaya), Ankara 2003, s. 157, 237, 276, 301, 303; Vecîhî Hasan, *Târih* (haz. Buğra Atsız, *Das Osmanische Reichum die Mitte des 17. Jahrhunderts* içinde), München 1977, vr. 96^{a-b}; Abdurrahman Abdî Paşa *Vekâyi'nâme'si* (haz. Fahri Çetin Derin, doktora tezi, 1993), İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 44, 81, 91, 110, 114-115; Naimâ, *Târih*, IV, 163-164, 215; V, 240, 243, 345, 417; VI, 64-65, 96-99, 142-143, 197, 230, 257-259, 260, 284-285, 357-359, 389-391; Şeyhî, *Vekâyi'u'l-fuzalâ*, I, 421-423; *Devhatü'l-meşâyih*, s. 68-69; *Osmanlı Müellifleri*, II, 23; *İlmîyye Salnâmesi*, s. 474-477; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, III/1, s. 340, 395; III/2, s. 476-477; Danişmend, *Kronoloji*², V, 127.

MEHMET İPŞİRLİ

MUSTAFA EFENDİ, Çalâkzâde

(ö. 1171/1757)

İlmî mûsiki bestekârı, şeyh ve zâkir.

Babası Halvetî şeyhi Çalâk (Çaylak) Ahmed Efendi'ye (ö. 1123/1711) nisbetle "Çalâkzâde" lakabı ile şöhret bulmuştur. Hayatına dair yeterli bilgi yoktur; İstanbul'da yaşadığı bilinmektedir. Bayramiyye tarikatına intisap etti ve Himmetzâde Abdî'nin oğlu Abdüssamed Efendi'den (ö. 1156/1743) icâzet aldı. Babasının halifesi Mehmed Efendi'nin 1140'ta (1727) vefatı üzerine Çağaloğlu Sarayı civarındaki Çalâk Tekkesi'ne şeyh olarak tayin

edildi ve ölümüne kadar bu görevini devam ettirdi. Safer 1171 (Ekim 1757) tarihinde vefat etti ve aynı tekkenin hazîresinde babasının yanına defnedildi. Ölümünden sonra meşihata Afyonlu Şeyh Mehmed Efendi'nin halifesi Veliyyüddin Efendi getirilmiştir.

Güzel bir sese sahip olup dönemin zâkirleri ve mevlidhanları arasında anılan Mustafa Efendi'nin asıl özelliği dinî sahadaki bestekârlığıdır. Mevlid bestesini Zeyrek Camii müezzini Hüseyin Dede'den mesketmiş, geleneksel mevlid okuma tarzının üstatları arasında zikredilmiştir. Türk dinî mûsikisinde Derviş Ali Şiruganî'den sonra en çok ilâhi besteleyen mûsikişinas olarak tanınır. Bestelediği eserlere el yazması güfte mecmualarında sıkça rastlanmakta olup Sadettin Nüzhet Ergun *Türk Musikisi Antoloji'sinde* altmış yedi adet dinî eserini kaydetmiştir. İlähi, tevşih ve durak formunda bestelediği eserlerinin bir kısmı günümüze ulaşmıştır. Bunlar arasında kıyâmî tekkelerinde kelime-i tevhid zikri esnasında okunan, "Tâ dil verelden sünbüle" mısrayla başlayan acem- aşiran ve, "Edelim cevân kılalım seyrân" mısrayla başlayan hüseyinî ilâhileri sayılabilir. Ayrıca rast makamında, "Âlemler nûra gark oldu Muhammed doğduğu gece" mısrayla başlayan tevşihî ile, "Ben sanırdım âlem içre hiç bana yâr kalmadı" mısrayla başlayan durağı, "Tende cânım canda cânânımdır Allah hû diyem" mısrayla başlayan hicaz tevşihî, "Sensin bize bizden yakın" mısrayla başlayan hüseyinî cumhur ilâhisi ve, "Semâdan sırr-ı tevhîdi duyan gelsin bu meydâna" mısrayla başlayan uşşak ilâhisi en başarılı eserlerindedir. Yavuz Demirtaş, *Bestekâr Şeyh Çalâkzâde Mustafa Efendi: Hayatı, Musikisi ve Eserleri* adıyla yüksek lisans çalışması yapmıştır (1998, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

BİBLİYOGRAFYA :

Mecmûa, Süleymaniye Ktp., Kadı Burhaneddin, nr. 47, vr. 71^a, 79^a, 89^a, 90^a, 113^a, 114^a, 117^a, 120^a, 122^a, 123^{a-b}, 131^a, 132^a, 134^a, 136^a, 141^{a-b}, 142^a, 143^a; *Mecmûa*, Süleymaniye Ktp., Hâşim Paşa, nr. 15, vr. 32^b, 34^b; *Mecmûa*, Millet Ktp., Ali Emîri, Manzum, nr. 713, vr. 31^b; Müstakimzâde, *Tuhfe*, s. 659-660; a.m.f., *Mecmûa-i İlahiyât*, Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3397, vr. 1^b, 2^b, 7^b, 11^b, 18^a, 29^a, 31^b, 34^b, 35^a, 37^b, 39^a, 41^b, 56^b, 57^b, 58^b, 64^b, 66^b, 71^b, 72^b, 77^b, 89^b, 93^b, 96^b, 108^b, 109^b, 112^b, 119^b, 120^b, 121^b; Mehmed Rüşen Efendi, *Mecmûa-i İlahiyât*, Hacı Selim Ağa Ktp., Hüdâi Efendi, nr. 1804, vr. 7^b, 12^b, 16^b; *Türk Musikisi Klasiklerinden İlahiler: Mevlut Tevşihleri* (İstanbul Konservatuvanı neşriyatı), İstanbul 1931, s. 16-17, 24-25; Suphi Ezgi, *Nazarî-Amelî Türk Musikisi*, İstanbul 1949, III, 61-63; IV, 99; a.m.f., *Türk Musikisi Klasiklerinden Temcit-Na't-Salât-Durak*, İstanbul 1945, s. 55-56, 63-64; Sadettin Nüzhet Ergun, *Türk Şairle-*